

JOANNA KOSTECKA¹, AGNIESZKA PODOLAK¹, MATEUSZ MICHALICHA², AGNIESZKA MARCELA³

¹Katedra Biologicznych Podstaw Rolnictwa i Edukacji Środowiskowej, e-mail: jkosteck@ur.edu.pl, apodolak@ur.edu.pl; ²doktorant w Katedrze Zoologii, e-mail: mmichalicha@gmail.com., Wydział Biologiczno-Rolniczy Uniwersytetu Rzeszowskiego; ³doktorantka w Zakładzie Botaniki, Pozawydziałowy Instytut Biotechnologii UR, e-mail: agnieszkamarcela@yahoo.pl,

PROJEKTY W AKTYWNEJ EDUKACJI

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju dostarcza wiedzy i dotyka problemów oddziaływania naszego codziennego życia w skali globalnej. Aby chronić ekosystemy i podnosić jakość ludzkiego życia, musimy wdrażać nowe nawyki społeczne i osobiste w codziennym postępowaniu. Edukacja w tym zakresie jest trudna i wielopłaszczyznowa bo musi dotyczyć sfery społecznej, ekologicznej i ekonomicznej toczącego się życia. Między innymi musi obejmować działania na rzecz zmiany na lepszą, relacji człowieka i przyrody. Dobrą metodą edukacyjną okazują się być stosowane szeroko na świecie projekty edukacyjne. Angażują do udziału w zaplanowanych na długo seriach aktywności duże grono uczestników. Tworzą więzi społeczne, są okazją do wprowadzania wiedzy i licznych umiejętności. Św. Franciszek z Asyżu był postacią, która powinna stanowić wzór troski i poszanowania dla przyrody. Dziś uważany jest za patrona m. in. przyrodników i leśników. Stanowiąc część edukacji dla zrównoważonego rozwoju, edukacja przyrodnicza, nie powinna opierać się wyłącznie na sztywnych schematach oraz ogromie definicji. Powinna opierać się o konkretne umiejętności i kształtować kulturę codziennego postępowania. Na wzór św. Franciszka, należy uwrażliwiać na piękno i użyteczność otaczającej nas przyrody oraz łamać niekorzystne stereotypy. W pracy zaprezentowano atuty projektów edukacyjnych i opisano jeden - oparty na idei głoszonej przez św. Franciszka z Asyżu. Projekt ten ma na celu przybliżenie postaci świętego, zawiera propozycję aktywizacji do działania na rzecz zrównoważonego rozwoju osób związanych z kościołem oraz uświadamia o cennych gatunkach zwierząt i roślin w najbliższym otoczeniu człowieka.

Słowa kluczowe: projekty edukacyjne, aktywna edukacja, edukacja dla zrównoważonego rozwoju, edukacja przyrodnicza, projekt Franciszek

I. WSTĘP

Zamiast żyć w zgodzie z naturą i umiejętnie korzystać z jej dobrodziejstw, człowiek pustoszy przyrodę i poprzez swoje działania paradoksalnie staje się jej i swoim największym zagrożeniem. Technicyzacja życia, niosąca ze sobą rzekomo same dobrodziejstwa, niezamierzenie oprócz dewastacji przyrody, sprzyja postawom indywidualizmu, konformizmu, konsumeryzmu i nienasycenia [Chrzanoska 2011]. Realizacja zrównoważonego rozwoju to kompleksowe wyzwanie organizacyjne dla obywateli planety Ziemia w XXI wieku. Zgodnie

z założeniami Dekady Edukacji dla Zrównoważonego Rozwoju, w latach 2005-2014, powinny zostać podjęte działania przynoszące efekty dla dobrej przyszłości, takie jak:

- umożliwiające przewidywanie, stawianie czoła i rozwiązywanie problemów, które zagrażają życiu na naszej planecie;
- rozpowszechniające takie wartości i zasady leżące u podstaw zrównoważonego i trwałego rozwoju, jak równość płci, tolerancja społeczna, redukcja obszarów biedy, ochrona środowiska, ochrona zasobów naturalnych planety i sprawiedliwe, pokojowe społeczeństwa;
- naświetlające złożoność i wzajemne przenikanie się trzech sfer: środowiska, społeczeństwa (z uwzględnieniem kultury) i ekonomii [Kostecka 2009].

Realizacja zrównoważonego rozwoju wymaga stałego doskonalenia przyjętych założeń a także uczestnictwa całych społeczeństw w kształtowaniu wiedzy i kultury wzajemnego współistnienia w złożonej rzeczywistości społeczno - ekologiczno - ekonomicznej.

Obliguje do współdziałania mądrych obywateli, odważnych i odpowiedzialnych, chcących uczestniczyć w tworzeniu bezpiecznych dla ludzi i przyrody warunków życia. Wspomniane uwarunkowania zmuszają do bardzo pilnych i efektywnych działań edukacyjnych.

Celem publikacji jest pokazanie wybranych zalet aktywnej edukacji z zastosowaniem projektów, a także prezentacja projektu edukacyjnego Franciszek.

II. METODA PRACY

Dokonano przeglądu piśmiennictwa w zakresie zalet aktywnej edukacji i jej realizacji z pomocą projektu. Przedstawiono także projekt Franciszek, który powstał na Uniwersytecie Rzeszowskim, na Wydziale Biologiczno-Rolniczym, w trakcie edukacji uczestników studiów doktoranckich w ramach przedmiotu Dydaktyka. Studenci zostali zapoznani z kilkoma przykładami projektów wdrożonych w edukację dla zrównoważonego rozwoju. Zadaniem doktorantów, było stworzenie projektu edukacyjnego docierającego do wybranej grupy społecznej. Przy zaplanowaniu takiego projektu liczył się sam pomysł, chwytliwa nazwa, prezentacja metod aktywizacji odbiorców, weryfikacji osiągniętych efektów oraz możliwość zrealizowania wybranego zagadnienia.

III. PROJEKTY EDUKACYJNE JAKO POMOC W AKTYWNEJ EDUKACJI

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju opiera się o holistyczny model kształcenia i powinna kłaść szczególny nacisk na propagowanie postaw nacechowanych miłością i sprawiedliwością społeczną. Na wzór można analizować postawę Franciszka z Asyżu, który głosił filozofię szacunku do natury, cenił urok stworzonego świata, a szczególnie zwierzęta, które traktował, na równi z ludźmi, określając je mianem braci mniejszych [św. Franciszek 2003]. W wychowaniu dla przyszłości można posłużyć się także przykładem Skolimowskiego [1993], dla którego najważniejszą stała się rewerencja dla każdego przejawu życia. Innowacyjny model edukacji dla przyszłości powinien wyznaczać nowe horyzonty myślenia i działania nie tylko u dzieci najmłodszych i starszych, ale zmierzając do przeobrażenia stosunku do środowiska (tj. z postaw czysto eksploatorskich na postawy dbałości i respektu do świata przyrody, zarówno ożywionej jak i nieożywionej) musi w te zmiany angażować także ludzi w średnim wieku i najstarszych. Sugestie działań opisanych wyżej stanowią podstawę edukacji środowiskowej (*environmental education*) - koncepcji wychowania i kształcenia, która została oparta na zasadach poszanowania środowiska przyrodniczego oraz poczucia odpowiedzialności za jego stan. Edukacja ta powinna być ujmowana holistycznie i „realizować nauczanie interdyscyplinarne o bardzo silnym wymiarze wychowawczym – m.in. zmiany postaw z „mieć” na „być” [Kostecka 2009]. Złożoność edukacji środowiskowej wyraża się w specyficznych sposobach realizacji procesu kształcenia. Jej cechą znaną jest to, że różni się ona w swych

celach i metodach od jakiegokolwiek przedmiotu nauczania. Powinna wyposażać słuchacza w wiedzę oraz różnorodne umiejętności praktyczne, m.in. związane z rozwijaniem odpowiedzialności za stan środowiska [Chrzanowska 2011]. Powinna także stanowić „ścieżkę między przedmiotową” w szkole - o stosunku do przyrody i jej zasobów można przecież mówić rozważając etapy historii, licząc na matematyce koszty rekultywacji miejskich terenów zielonych, koszty utrzymania domu osłoniętego drzewami lub nie, czy realizując zagadnienia lekcji wychowawczych. Na rozważania o skutkach antropopresji, jej zapobieganiu i poszukiwaniach równowagi rozwojowej powinno być także miejsce na wszystkich kierunkach studiów wyższych i to w postaci między przedmiotowych projektów. Istotną rolę w tego typu edukacji odgrywają świadomi wagi sytuacji nauczyciele. Ich zadaniem, niezależnie od poziomu kształcenia, jest rozbudzanie wrażliwości uczniów i studentów na problemy środowiska przyrodniczego oraz kształtowanie postaw przyczyniających się do wspólnego działania, mającego na celu nabycie umiejętności racjonalnego korzystania z dóbr przyrody oraz przeciwdziałania wszelkim objawom jej degradacji.

Rozporządzenie MEN w sprawie szczegółowych warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych lansowało przeprowadzanie projektów edukacyjnych. Projekty były realizowane przez zespoły uczniów pod opieką nauczyciela. Wspólnie wybierano temat projektu, określano jego cele, planowano etapy realizacji, wykonywano zaplanowane działania, a na koniec publicznie prezentowano rezultaty projektu - podsumowując swoją pracę. Na studiach nieliczni decydowali się na dodatkową pracę ze studentami przy realizacji projektu. Czasem zdarzało się to przy okazji opieki nad działalnością kół naukowych.

Zgodnie z obowiązującymi zasadami zakres projektu edukacyjnego mógł dotyczyć wybranych treści nauczania określonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego dla gimnazjów lub wykraczać poza te treści”. Projekt musiał być zatwierdzony przez dyrektora gimnazjum, który określał czas jego realizacji, harmonogram i sposób podsumowania projektu przez uczniów. Informację o udziale ucznia w realizacji projektu edukacyjnego oraz temat projektu edukacyjnego należało umieścić na świadectwie ukończenia gimnazjum. Udział ucznia w realizacji projektu edukacyjnego uwzględniano się też w kryteriach oceniania zachowania ucznia gimnazjum. Obecnie gimnazja zostały zlikwidowane, warto więc by projekt edukacyjny został obecny na poziomie szkoły podstawowej. Jak wygląda to w sytuacji studenta? Wszystko wskazuje na to, że i w jego przypadku udział w projektach jest bardzo przydatny. Ślad uczestnictwa w nim zostanie zapisany na dyplomie i będzie oznaką wszechstronności i chęci do działania na różnych płaszczyznach. Takich ludzi poszukują przecież pracodawcy a wielu ekspertów krytykuje szkoły i uczelnie za to, że uczniowie/studenci zbyt mało pracują w grupach, nie realizują wspólnych pomysłów, projektów czy doświadczeń.

IV. PRZYKŁADY DZIAŁAŃ PROJEKTOWYCH DLA SZEROKO POJĘTEGO ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Zakłada się, że w realizacji zrównoważonego rozwoju warto upowszechnić pojęcie retardacja [Kostecka 2010, 2013, Poskrobko 2010]. Pełna interpretacja tego terminu dotyczy nie tylko spowalniania przekształcania posiadanego bogactwa przyrodniczego i usług środowiska, ale także tempa życia. Wdrażanie retardacji powinna podjąć edukacja środowiskowa (w odniesieniu do środowiska przyrodniczo-społeczno-ekonomicznego), służąc społeczeństwu partycypacyjnemu – potrzebującemu ponownego oparcia się o holistyczne rozpoznawanie siebie i świata. Pojęcie środowiska obejmuje tu środowisko przyrodnicze, zhierarchizowane środowisko społeczne (rodzinę, szkołę, społeczność lokalną itp.), środowisko kulturowe, ekonomiczne itd.

Zapoznanie społeczeństwa z potrzebą upowszechniania retardacji powinno przybrać formę szerokich działań a takie umożliwiają dobrze zaplanowane projekty. Przykładem doskonałego planu umożliwiającemu stopniowe zdobywanie coraz większego doświadczenia w zakresie interpretacji i wdrażania koncepcji zrównoważonego rozwoju był program *Zielony Certyfikat*, opracowany przez Honoratę Waszkiewicz z Fundacji Ośrodka Edukacji Ekologicznej w Warszawie [Waszkiewicz 2009]. Program ten przez wiele lat inspirował do prośrodowiskowych, prospołecznych i proekonomicznych działań placówki oświatowe na różnym poziomie kształcenia. Obejmował także działania zespołu ekspertów oraz spójne kryteria i zasady jego przyznawania przedszkolom oraz szkołom na różnym poziomie kształcenia. Poprzez swoją konstrukcję mobilizował placówki oświatowe do współpracy z lokalnym samorządem, organizacjami społecznymi i przedsiębiorstwami. W wielu miejscowościach spowodował ważne zmiany, zachęcał najmłodszych i dorosłych mieszkańców oraz lokalne samorzady do działania. Program *Zielony Certyfikat* przygotowywał lokalne społeczności do zmian w najbliższym otoczeniu.

Doświadczenia w zakresie budowania zrównoważonego rozwoju na skalę europejską prezentują także dwie długofalowe międzynarodowe sieci edukacyjne: działająca pod auspicjami UNESCO i UNEP w latach 2004-2006 i 2007-2009 CCN - *Consumer Citizenship Network* (Sieć konsumentcko-obywatelska) kierowana przez Wiktorię Wyszynski Thoresen z Hedmark University w Norwegii [Thoresen 2005] oraz PERL1 i PERL2 - *Partnership for Education and Research about Responsible Living* (Partnerstwo na rzecz edukacji i badań nad odpowiedzialnym życiem) - działająca (w latach 2010-2011 i 2012-2015) pod tym samym kierownictwem [PERL 2...]. Obie wspomniane sieci stanowiły efekt współpracy edukatorów i badaczy z ponad 140 instytucji i 50 krajów. Celem wymienionych sieci było poszukiwanie efektywnej drogi prowadzącej do pokazania i umożliwienia obywatelom odpowiedzialnego i zrównoważonego stylu życia. W ramach ich działania zaprojektowano jeszcze jeden bardzo owocny projekt LOLA - *Looking for Likely Alternatives* (W poszukiwaniu odpowiednich alternatyw) [Jegou i in. 2011]. Projekt pokazywał i wspomagał upowszechnianie dobrych praktyk w zakresie społecznych innowacji i służył edukacji dla zrównoważonego rozwoju.

Przy działaniach upowszechniających retardację jako element zrównoważonego rozwoju, za szczególnie istotne należy uznać wprowadzanie różnorodnych metod edukacji aktywnej, angażującej przedstawicieli wielu grup uczestników we wspólnych poszukiwaniach realnych przykładów postępowania dla przekształcania świadomości i budowania nowej kultury zrównoważonego życia. Bazę dla nowych przemyśleń przydatnych dla tego celu mogą stanowić opracowania Rozenbajger i Kosteckiej [2012] oraz Kosteckiej i współautorów [Kostecka i Mazur-Pączka 2015, Kostecka i in. 2015]. Samo pojęcie retardacji promują również opracowania Kosteckiej i Kosteckiego [2014 i 2016]. Inspirację dla kolejnych projektów mogą także stanowić działania drużyn harcerskich [Szlesińska 2010].

V. PROJEKT „FRANCISZEK”

Projekt „Franciszek” ma szansę zdziałać wiele dobrego i stać się obecnym w życiu wielu ludzi przez fakt powiązania z szerokim kręgiem uczestników życia religijnego. Św. Franciszek z Asyżu był postacią, która powinna stanowić wzór troski i poszanowania dla przyrody. Dziś uważany jest za patrona m. in. przyrodników i leśników.

Cele projektu:

- przybliżenie faktów z życia św. Franciszka oraz jego stosunku do przyrody,
- nauczanie jak obecnie ważna jest dbałość o środowisko,
- promocja pomysłów na częstsze wplatanie filozofii św. Franciszka w homiliach,
- skuteczne sposoby ochrony przyrody w najbliższym otoczeniu człowieka,

- rozwój twórczy i społeczny osób młodych i starszych,
- walka ze stereotypami związanymi ze zwierzętami,
- możliwość wymiany poglądów uczestników w różnym wieku,
- uwrażliwienie na piękno przyrody wraz ze zwiększeniem świadomości przyrodniczej.

Beneficjenci projektu:

- bezpośredni: księża kanonicy, proboszczowie, wikariusze dekanatów, klerycy oraz wykładowcy Seminariów Duchownych,
- pośredni: katolicy w obrębie parafii, uczestnicy mszy św., osoby zainteresowane ochroną przyrody.

Etapy realizacji:

1. Wdrożenie projektu

- spotkania z Biskupem Archidiecezji X, celem przedstawienia założeń i celu projektu, źródeł finansowania oraz odbiorców,
- uzyskanie akceptacji Biskupa.

2. Organizacja:

- uformowanie grupy roboczej opracowującej szczegóły organizacyjne i merytoryczne projektu,
- wskazany udział doświadczonych wykładowców świeckich oraz katechetów i zakonników z zakonów św. Franciszka,
- grupa robocza decyduje o ilości oraz miejscu spotkań warsztatowych dla księży i osób prowadzących zajęcia.

3. Wybrane propozycje na tematy warsztatów:

- Postać św. Franciszka z Asyżu a wyzwania dzisiejszego świata stawiane katolikom,
- Przyrodnicze otoczenie kościoła i domostw ludzkich – różnorodność, zagrożenia i ochrona ptaków, nietoperzy i drzew,
- Encyklika Laudato Si' Ojca Świętego Franciszka poświęcona trosce o wspólny dom – wybór najważniejszych treści do użytku w kazaniach i katechezach,
- Różnorodność biologiczna miast – okiem naukowych i artystycznym.

4. Przebieg warsztatów:

Warsztaty z dużym udziałem pracy własnej uczestników, organizowane w różnych miejscach regionu wytypowanego do działań. Warsztaty zarówno w formie stacjonarnej jak i zaplanowane w formie działań terenowych. W program warsztatów mogą zostać włączone aktywne metody nauczania, np.:

- wspólne opracowanie działań pozytywnie wpływających na przyrodę, a następnie zaznaczanie tych, które są znane i stosowane przez uczestników warsztatów w codziennym życiu,
- pod kierownictwem moderatora, zgłębianie postawy chrześcijańskiej prezentowanej przez św. Franciszka i jej odniesienie do obecnego znaczenia,
- burza mózgów przy poszukiwaniu problemów i ich rozwiązań zauważanych jako ważne przez uczestników projektu (w płaszczyźnie stosunek człowieka do przyrody).

5. Przykładowa metoda ewaluacji efektu projektu:

dobrowolna ankieta z zakresu wiedzy na temat działań na rzecz ochrony przyrody, zwierząt i roślin środowisk antropogenicznych, zrównoważonego rozwoju. Ankieta byłaby dostępna w holach kościołów a jej przeanalizowania podjęłyby się osoby z grupy roboczej.

Opisany projekt wpisuje się w działania Ruchu Ekologicznego św. Franciszka z Asyżu (REFA) [Ruch Ekologiczny ...]. Gdyby uzyskał zainteresowanie kolejnych osób i był podejmowany w lokalnych parafiach, miałby szansę obudzić kolejne sumienia, być może

nawet na dłużej. Projekt Franciszek ma swoich godnych poprzedników [Czartoszewski 2001] i nie jest pierwszą inicjatywą w poruszonym problemie. Kolejne grupy edukatorów mogłyby jednak przy jego okazji uruchomić nowe zasoby entuzjazmu i przyjaźni z przyrodą na czym skorzystać może i człowiek i środowisko.

VI. KOŚCIÓŁ I EKOLOGIA

Encyklika „*Laudato si'*. W trosce o wspólny dom”, Ojca Świętego Franciszka [2015], pojawiła się w trudnym momencie wymagającym natychmiastowej zmiany stosunku *Homo sapiens* do ekosystemów i ich żywej zawartości [Kasprzak i Kostecka 2015]. Daje kolejną szansę poruszyć sumienia chrześcijan i wyzwolić ich pro środowiskowe i pro społeczne działania. Papież zabrał głos w obronie przyrody, która jest wspólnym domem wszystkich istot żywych, ale zwrócił także uwagę, że ekologia ma sens gdy widzimy wyjątkowość człowieka, gdy chroniąc naturę nie zapominamy o naturze ludzkiej i jej prawach.

Warto przypomnieć, że tematyka ekologiczna podejmowana jest i w polskim Kościele. Jak przypomina Jaromi [2014], długo przygotowywany tekst poświęcony tematyce ekologicznej, został zatwierdzony na Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski na Jasnej Górze 2 maja 1989 roku i ogłoszony w kościołach w niedzielę 11 czerwca jako List pasterski Episkopatu Polski na temat ochrony środowiska. Wobec innych, historycznych wydarzeń społecznych, ów tekst został niestety szybko zapomniany. Należy o nim przypominać, zwłaszcza że wśród motywów jego ogłoszenia wymieniono „odczuwalne coraz bardziej zagrożenie na skutek dewastacji środowiska”. W liście sformułowano to tak: „Kościół jest zawsze blisko ludzkich spraw, więcej, pragnie być w ich centrum. Niepokój człowieka jest niepokojem Kościoła. To właśnie skłania nas, aby podjąć dziś złożony i trudny problem ekologiczny... bowiem sprawa dotyczy nas wszystkich i jest niesłychanie ważna i pilna. Ważna - chodzi bowiem o same fundamenty naszego istnienia, naszego polskiego Domu, o zdrowie i życie. Pilna - gdyż na tej płaszczyźnie zarysowały się groźne pęknięcia, które w konsekwencji doprowadzić mogą do zniszczenia samych podstaw egzystencji Narodu. Niektórzy mówią dziś wręcz o kryzysie czy katastrofie ekologicznej...”. List kończył się apelem do wszystkich odpowiedzialnych za stan środowiska, by „w imię wspólnego dobra podejmować decyzje, które zahamują lawinowy proces degradacji i zapoczątkują proces jego odbudowy”. Przywoływał wzór postępowania patrona ekologów św. Franciszka z Asyżu i odzwierciedlał niepokoje wszystkich zaangażowanych w problematykę ekologiczną. Był też zwięźczeniem współpracy ludzi Kościoła, przyrodników i działaczy ekologicznych w latach 80. XX wieku [za Jaromi 2014].

VII. PODSUMOWANIE

Spółczesność zrównoważonego rozwoju to społeczeństwo o właściwym odniesieniu do człowieka i otaczającej przyrody oraz posiadające szeroką wiedzę jak zapobiegać skutkom antropopresji w różnych dziedzinach życia. Kościół jako wspólnota religijna zrzeszająca wielu ludzi, jest dobrym beneficjentem założeń przedstawionego projektu Franciszek. Wobec Homilii Ojca Świętego Jana Pawła II, encykliki „*Laudato si'*. W trosce o wspólny dom”, Ojca Świętego Franciszka i podkreślenia przez nich konieczności zaangażowania się w ratowanie przyrody wszystkich ludzi, wydaje się oczywistym, że można połączyć nauki Kościoła ze staraniami na rzecz otaczającego nas środowiska. Systemy edukacyjne mają za zadanie aktywizować ludzi do nabywania właściwej świadomości przyrodniczej. Próba wdrożenia projektów, takich jak projekt „Franciszek” jest godna polecenia i stanowi podstawę do ochrony zasobów przyrodniczych w aspekcie globalnym. Co prawda trafia do jednej z grup odbiorców i wskazuje tylko wybrane

zagadnienia, lecz można tu zauważyć powiązania, które mogą przełożyć się na sukces nie tylko lokalny ale i regionalny a nawet światowy.

Wychowywanie i edukowanie ekologiczne to nadal ważny i niewątpliwie trudny, wielopłaszczyznowy proces. Jego naczelnym celem musi być umiejętne kształtowanie świadomości, rozumianej jako „kreowanie autentycznej wrażliwości dotyczącej kwestii współistnienia człowieka w środowisku wraz z innymi istotami żywymi”. Włączanie się Kościoła w kształtowanie sumienia ekologicznego w trakcie realizacji kolejnych projektów z celami ekologicznymi w tle, daje nadzieję na otwarcie kolejnych sumień i zmuszenie współczesnego *Homo sapiens* do radykalnych, dających nadzieję na przetrwanie gatunku zmian organizacji życia na płaszczyźnie ekonomiczno-społeczno- przyrodniczej. Kampania edukacyjna Ruchu Ekologicznego św. Franciszka z Asyżu „Czyńcie sobie ziemię kochaną!” wymaga wsparcia i zaangażowania. Może przyda się w tym działaniu propozycja wnoszona w programie edukacyjnym Franciszek?

BIBLIOGRAFIA

1. Chrzanowska M. 2011. Edukacja ekologiczna jako paradygmat kształcenia i wychowania XXI wieku. Społeczeństwo i Edukacja - Międzynarodowe Studia Humanistyczne. 2. 147-160.
2. Czartoszewski J.W. (red.). 2001. Edukacja ekologiczna na progu XXI wieku. Wydawnictwo Księży Werbistów „Verbinum”. Warszawa. ss. 232.
3. Ojciec Święty Franciszek. 2015. Encyklika Laudato si'. W trosce o wspólny dom. Wydawnictwo M. Kraków.
4. Homilia Ojca Świętego Jana Pawła II z Zamościa, wypowiedziana w roku 1999 [dok. multim.: <https://www.youtube.com/watch?v=Y3DlqB7EwbY>, data wejścia 18.12. 2017].
5. Jaromi S. 2014. Fundamenty polskiego domu, czyli kościół i ekologia. [w:] A. Kassenberg. Przez ekologię do wolności. Fundacja „Instytut na rzecz Ekorozwoju”. Warszawa. 28-32.
6. Jegou F., Thoresen V., Manzini E. 2011. LOLA - Looking for Likely Alternatives. [dok. elektr.: https://issuu.com/strategicdesignscenarios/docs/lola_brochure, data wejścia 1.12. 2017]
7. Kasprzak K., Kostecka J. 2015. Encyklika kryzysu i nadziei. Polish Journal for Sustainable Development. 19. 51-62. Polish Journal for Sustainable Development. 19. 63-70. DOI: 10.15584/pjsd.2015.19.6
8. Kostecka J. 2009. Dekada edukacji dla zrównoważonego rozwoju – wizja, cel, strategia. Problemy ekorozwoju. Vol 4. 101-106.
9. Kostecka J. 2010. Retardacja przekształcania zasobów przyrodniczych jako element zrównoważonego rozwoju. Biuletyn KPZK PAN. 242. 27-49.
10. Kostecka J. 2013. Retardacja tempa życia i przekształcania zasobów przyrody – wybrane implikacje obywatelskie. Inżynieria Ekologiczna. 34. 38-52.
11. Kostecka J., Kostecki A. 2014. Retardacja wykorzystywania i kreowania ekosystemów w terenie zurbanizowanym. Biuletyn KPZK PAN. 254. 85-112.
12. Kostecka J., Kostecki W. 2016. Transformacja wsi oparta na innowacjach w zakresie ochrony środowiska. KPZK PAN. Studia. Tom CLXXIII. 197-212.
13. Kostecka J., Mazur-Pączka A. 2015. Przykład aktywnego nauczania w przedmiocie „Filozofia przyrody” - projekt PASO („Pytaj – Aktywnie Szukaj Odpowiedzi”). Polish Journal for Sustainable Development. 19. 77-84. DOI: 10.15584/pjsd.2015.19.9
14. Kostecka J., Piersiak A., Pawlak R. 2015. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju - program KOS („Kumplem osoba starsza”). Polish Journal for Sustainable Development. Tom 19. 71-76. DOI: 10.15584/pjsd.2015.19.8

15. PERL 2. Partnership for Education and Research about Responsible Living [dok. elektr. <http://www.youropa-project.eu/2013/04/16/perl-2-partnership-for-education-and-research-about-responsible-living/>, data wejścia 1.12. 2017].
16. Poskrobko B. 2010. Nowe podejście do bogactwa przyrodniczego jako podstawa retardacji wykorzystania zasobów. Biuletyn KPZK PAN. 242. 50-64.
17. Rozenbajger N., Kostecka J. 2012. Edukacja dla zrównoważonego rozwoju - program WARTA („Wiedzieć Aby Rozumnie działać – Twoim Atutem”). Zesz. Nauk. Poł.-Wsch. Oddziału PTIE i PTG w Rzeszowie. 15. 81-88. [dok. elektr.: <http://www2.univ.rzeszow.pl/wbr/zeszyty/en/pl/index.html>, data wejścia 1.12. 2017]
18. Ruch Ekologiczny św. Franciszka z Asyżu (REFA) [dok. elektr. <http://www.orrk.pl/kongresy-tematyczne/ekologia/inspiracje-36187/523-ruch-ekologiczny-witego-franciszka-z-asyzu>, data wejścia 18.12. 2017].
19. Św. Franciszek. 2003. Kwiatki Świętego Franciszka. Warszawa.
20. Skolimowski H. 1993. Filozofia żyjąca. Eko-filozofia jako Drzewo Życia. Wydawnictwo Pusty Obłok. Warszawa.
21. Szlesińska D. 2010. Edukacja ekologiczna w działalności drużyn harcerskich. *Studia Ecologiae et Bioethicae*. 8. 2. 227-244.
22. Thoresen V. (ed.) 2005. Consumer Citizenship Education Guidelines: Vol. 1. Higher Education [dok. elektr.: <http://hihm.no/prosjektsider/ccn/about-ccn/cce>. data wejścia 1.12. 2017].
23. Waszkiewicz H. 2009. 10 lat programu Zielony Certyfikat. [W:] Dybalska J., Pytlak E., Radwański P., Tyralska-Wojtyca E., Waszkiewicz H. Zielony Certyfikat. Placówka oświatowa jako ośrodek zrównoważonego rozwoju. Przewodnik. Część 3. Fundacja Ośrodka Edukacji Ekologicznej. Warszawa. 6-7.

PROJECTS IN ACTIVE EDUCATION

Summary

Education for sustainable development (ESD) provides knowledge and touches on the problems of the impact of our everyday life on a global scale. To protect ecosystems and improve the quality of human life, we must implement new social and personal good practices in everyday life. Education in this area is difficult and multifaceted because it must affect the social, ecological and economic sphere of the ongoing life. Among other things, it must include activities to change relationship between man and nature for a better. Educational projects widely used around the world it would appear to be a good educational method. These projects involve a large group of participants in the series of activities planned for a long time. Creating social bonds, they are a chance to introduce knowledge and numerous skills. St. Francis of Assisi was a personage who should be a role model of care and respect for nature. Nowadays he is considered a patron of among others naturalists and foresters. Nature education, being a part of education for sustainable development, should not to be based only on rigid schemes and the vastness of definitions. It ought to be based on specific skills and form the culture on everyday behavior. Like St. Francis, it is necessary to sensitize the beauty and usability of the entire nature and break some unfavorable stereotypes. This paper presents the advantages of educational projects and describes one – based on the idea proclaimed by St. Francis of Assisi. This project aims to bring the St. Francis figure closer, contains an offer to activate people related to the church for sustainable development and makes them aware of valuable species of animals and plants in the immediate human environment.

Key words: educational projects, active education, education for sustainable development, nature education, The Francis Project